

ДИСКУСИЈА

ДИСКУСИЈА КОЈА ЈЕ САМО У НЕЧЕМУ БИЛА ПОТРЕБНА

У „Историјским записима“ у броју 3 за 1986. годину објављен је текст дра Душана Вучковића, под насловом „Поводом чланка ‚Развој шумарства и дрвне индустрије у Црној Гори 1945 — 1956‘“. Повод је мој чланак који је под наведеним насловом објављен у часопису »Acta historico — oeconomica Jugoslaviae«, vol. 10. за 1983. годину, који сам иначе као саопштење поднио на научном скупу „Улога шума у господарскоме животу наших народа у прошлости“, одржаном почетком новембра 1983. у Глажути (СР Словенија).

У осврту на мој чланак др Душан Вучковић, осим критичких примједби, дао је и допуне овог чланка, које износе више од трећине његовог укупног текста.

Сматрајући да у мојем чланку „није поменуто“, „нема ни ријечи“, „испуштено навести“, „нема података“, „није поменуто врло важан податак“, „то су значајни подаци које је свакако требало приказати“, „пошто у чланку нема података“, „требало је рећи“ итд. — Душан Вучковић је искористио своје право да на тај начин напише још један чланак о овом питању, који укупно има 17,5 штампаних страница. Тако је Д. Вучковић написао опширнији чланак од мојег (10,5). По свом обиму Вучковићев чланак заузео би на овом научном скупу треће мјесто. Послије његовог чланка био би не само мој већ још 13 чланака. Под условом да сам „скратио опис предратног стања“, како предлаже Вучковић, које иначе у мојем чланку износи свега једну страницу, ипак би мој чланак по обиму био међу најопширнијима.

Корисно је свакако што је Д. Вучковић савјесно и стручно допунио тако опширно мој чланак, на чему му захваљујем. Али, ипак, тешко је прихватити његов захтјев да је све то требало да напишем у свом чланку. Несхватљив је овакав захтјев Д. Вучковића који је сигурно учествовао на научним скуповима и ко-

јем је, надам се, познато да су саопштења на овим скуповима ограниченог обима. Када бих заиста прихватио све захтјеве Вучковића, мој би чланак по свом обиму био такав да би представљао студију о овом питању, а не саопштење за један научни скуп.

Ни најмање не претендујем да познајем као Д. Вучковић ове двије привредне гране, посебно не раздобље до 1945. године. Развој ових привредних грана у периоду од 1945. до 1953. проучавао сам у склопу и у размјерама које су ми биле потребне за један шири рад о другој теми, а односи се такође на Црну Гору у поменутом периоду.

Д. Вучковић у свом критичком осврту каже да сам се користио подацима из неких његових радова. Тачно је да сам се за свој чланак послужио подацима које сам нашао у његовим радовима. Све сам то навео у научном апарату којим је чланак опремљен. Приликом прекуцавања и штампања овог текста дошло је ипак, што је код радова претрпаних цифарским подацима — датима могуће, до неких грешака. То сам Д. Вучковићу рекао и приликом нашег првог, и јединог сусрета у Заводу СР Црне Горе за унапређивање школства крајем 1983. године, када сам му отприлике рекао ово: „Драго ми је што сам Вас лично упознао, јер Вас познајем преко ваших радова којима сам се користио за један чланак о послижератном развоју шумарства и дрвне индустрије у Црној Гори, и који ће бити објављен у часопису „Акта ...““. Д. Вучковић ме је после ових ријечи знатижељно погледао, али није ништа рекао. Размишљао сам касније о оваквом његовом држању, јер сам очекивао, иако смо се случајно срели у ходнику зграде поменуте установе, гдје нас је упознао један наш познаник, да ће Д. Вучковић бар нешто казати, да ће неким гестом, изразом лица, изразити неко своје осјећање, нарочито зато што сам млађи и по годинама и по научном стажу, па је, надам се, била прилика да покаже бар неки знак интересовања за оно што сам му казао.

У међувремену мој чланак је објављен у поменутом часопису.

Реагујући на мој чланак Д. Вучковић је написао критички приказ на 27 страница куцаног текста, који је послао 9. септембра 1986. поменутом часопису и часопису „Историјски записи.“ Пошто часопис »Акта ...« излази једанпут годишње; већ је био у штампи број за 1985. годину (јер излази са закашњењем од годину дана), Вучковићев чланак није могао бити објављен, већ је то требало да се учини у наредном броју. Одговорни уредник часописа „Историјски записи“ др Јован Бојовић није чекао да се Вучковићев чланак објави у часопису »Акта ...« већ га је објавио одмах у наредном броју „Историјских записа“. Нормално је било очекивати да Вучковић и ја водимо ове разговоре у часопису у којем је мој чланак објављен и који је једини специ-

јализовани часопис за економску историју у Југославији, што, наравно, не искључује и ову могућност.

Сигурно је потребно и корисно разговарати о било којем научном питању, поготово о темама које су, као и ова, још научно неистражене или о којима има и у документима и у стручној литератури још неутврђених или контраверзних података и мишљења, о чему и Д. Вучковић говори у свом чланку.

Изненађен сам, међутим, ставом Д. Вучковића да о овом питању треба и могу да пишу једино старији и искуснији стручњаци из шумарства и дрвне индустрије, „који су досадашњи радни стаж провели углавном радећи на пословима шумарства или дрвне индустрије у Црној Гори, а један дио њих је, највећим дијелом упознат са развојем обје привредне гране у Црној Гори (па углавном и у читавој земљи) и у периоду којим се чланак бави, а да се не говори и о пензионисаним шумарским стручњацима“. Дакле, по Д. Вучковићу историчари, односно „лице које се не бави привредом“ и у чију „струку не спада материја која је чланком обухваћена“ не би требало да о томе пишу. По Д. Вучковићу то може само „пензионисани шумарски стручњак који је читав радни стаж провео на пословима шумске привреде Црне Горе, укључујући и њену научну обраду...“ — како Д. Вучковић пише у писму 9. септембра 1986. године дру Ивану Ерцегу, главном и одговорном уреднику часописа »Акта...«, тражећи да објави његов чланак.

Др Душан Вучковић неоспорно је један од најбољих црногорских познавалаца ових привредних грана, који је, поред већег броја научних чланака, написао и три значајна научна рада који се приликом обраде шумарства и дрвне индустрије у међуратној Црној Гори морају свакако консултовати.

У југословенској историјској науци, као и у науци уопште, све се више приступа конкретной сарадњи научних потенцијала разних профила — историчара, економиста, правника, инжењера, социолога и других, како би се поједина питања сагледала у свом њиховом тоталитету и међузависности. И на поменутом југословенском научном скупу о шумарству у прошлости заступљено је било цјеловито интердисциплинарно проучавање овог питања.

Д. Вучковић подржава, рекло би се, такав приступ обраде појединих научних питања, али у суштини остаје ипак при ставу да у његов хатар не треба нико да се мијеша. Када се ово има у виду, онда не зачуђује што Д. Вучковић поставља питање: „ко је и на основу којих критеријума одредио обрађивача из Црне Горе за наведени научни скуп“. Када је то питање толико битно за Д. В., ево одговора.

На основу обавјештења организатора скупа и на основу личног интересовања за економску историју, којом се иначе највише бавим, пријавио сам тему из послератне социјалистичке

историје Црне Горе. Пошто је у вријеме одржавања овог скупа Д. Вучковић био у пензији, па, вјероватно, није био обавијештен, јер се на умировљенике обично не рачуна да би могли и имали воље и физичке снаге да се излажу одређеним напорима, што је индивидуално и погрешно, јер се ово не би могло односити и на Д. В. који је желио да учествује на овом скупу.

Обради поменутог питања за овај скуп приступио сам у склопу одговарајућих и устаљених захтјева који важе за научне скупове. Постарао сам се да моје саопштење по обиму и обради појединих питања буде у складу са захтјевима организатора скупа.

Од примједби које је Д. Вучковић дао задржаћу се на онима које су битније. Изоставићу одговор на примједбе да ли су поједини подаци (који су, већином, техничке грешке), појмови (које сам нашао у документима), метарске величине и знаци интерпункције (знак питања који није мој, већ главног уредника, и који је и после мојег објашњења остао заборавом тамо гдје га је ставио главни уредник) — тачно интерпретирани и употријебљени, или зашто се у једном поглављу дају одређени подаци а не у неком другом, и томе слично.

Као што сам већ рекао, у чланку су направљене извјесне техничке омашке, које Д. Вучковић не прихвата као такве већ их приписује аутору. У чланку сам заиста направио неколико грешака приликом рачунања. Међутим, код неких грешака, на примјер код ове када на једном мјесту стоји „41.652.038“ а на другом мало даље „41.625.038“, очито је и обичном читаоцу да је то бројка у којој је дошло до нехотичне замјене мјеста двије сусједне цифре. И Д. Вучковићу промакле су сличне дактилографске грешке, као „18.988.00 m³“ умјесто „18.988.000 m³“.

Идући за Вуковим правилом „Читај како је написано“, Д. Вучковић ми замјера и каже да сам направио пропусте и онда непотребно објашњава основне ноторне ствари.

Уколико је у мојем чланку дошло до сличне формулације у приказивању предратног стања привреде у Црној Гори, онда је то, вјероватно, стога што сам читајући радове Д. Вучковића једну исту констатацију налазио у више његових радова („Развој организације шумске привреде и шумарске службе у Црној Гори 1944—1954. године“, објављено у „Правном зборнику“ број 1—2/1970, стр. 27 и 28). Стога није никакво изненађење што сам направио стилски сличну констатацију, али је нијесам, како то каже Д. В., „дословно преузео из његовог рада“.

Моју констатацију да се једино од природних богатстава у међуратном периоду у Црној Гори користило дрво, Д. Вучковић сматра да је „оваква констатација неодржива, јер се прво, није користило једино дрво, већ сваке године и велике количине рибе из Скадарског језера...“. Заиста је несхватљиво да Д. В. не може да разумије или то не жели да се под појмом коришћења

природних богатстава, односно, у овом случају, шуме, у науци подразумијева коришћење оног добра од којег се има највише користи, а занемарују се она добра која дају мање економске ефекте. Д. Вучковић каже да се, осим дрвета, користила риба из Скадарског језера (зашто не и из Јадранског мора?), вјештачки бисер (фабрика за прераду рибе и крљушти од рибе, од које је прављен вјештачки бисер, престала је да ради у вријеме економске кризе 1929—1933!), маслине и маслиново уље, глина у глиненој индустрији и неке друге сировине. Сва та набројана природна богатства заиста су експлоатисана. Међутим, Д. Вучковић не каже колики су приходи били од тих добара, већ каже само да су „добijени знатни приходи“. Ако је желио да ваљано оспори моју констатацију, онда је требало да компарира сва друга коришћена природна богатства са богатством које је доносило и значило дрво. Читалац би онда могао да види те сразмјере, да их упореди и да закључи колика су у економском погледу та друга коришћена богатства била у односу на приходе које је доносило дрво. Да би читалац имао реалну представу о коришћеним природним богатствима, ево стаистичких података за 1939. год., када је обим производње појединих артикала био сљедећи: лигнита 1.690 t, морске соли 13.930 t, цигле 4.681.000 комада, цријена 1.648.000 ком., јестивог уља 140 t, рибе сољене — сушене 15 t, рибљих конзерви 40 t, уловљено слатководне рибе 408,4 t, уловљено морске рибе 245 t, произведено резане грађе четинара 29.500 m³, трупца за резање четинара 53.200 m³.

Међутим, Д. Вучковић сматра да је довољно навести природна богатства која су се користила и набројити неке индустријске објекте и, ето, оборио је моју констатацију. Шума је, дакле, давала од свих других природних богатстава појединачно највећу и најзначајнију економску корист. Сељаку је у јужним дјеловима Црне Горе основни извор новца била продаја дрва на пијаци у оближњем граду. Само и једино због тога сам се тако, да кажемо, фигуративно изразио.

Казао сам, такође, да се дрво користило из оних шумских комплекса који су били непосредно уз јавне комуникације или веће ријеке и који су због свога повољног положаја у односу на тржиште обезбјеђивали капиталу богате профите. Д. Вучковић и овдје даје примједбу, сматрајући да су међу искоришћаваним шумама „биле и неке (подвукао Б. М.) чији положај у односу на тржиште није био повољан“.

И овдје, као и у претходној мојој констатацији, Д. Вучковић не уважава правило које каже: ако је положај већине искоришћаваних шума био повољан у односу на тржиште (што Д. В. не негира, јер истиче да само неке шуме нијесу имале такав положај), онда сматрам да сам с правом извео дати закључак.

Податке о броју парних пилана пред други свјетски рат у Црној Гори нашао сам у документу Завода НР Црне Горе за привредно планирање „Материјал за перспективни план развоја

привреде НР Црне Горе за период 1957 — 1961. године, Индустрија“, Титоград 1957, стр. 71. Но, приликом дактилографске обраде дошло је до замјене и броја и садржаја ове напомене. Д. Вучковић оспорава постојање радионице за производњу столица. У наведеном документу на страни 71. стоји да је од објеката за финалну, производњу дрвета било пред други сјветски рат у Црној Гори само: „радионица намјештаја „Лада“ у Котору и једна радионица за производњу столица од савијеног дрвета код Пилане Јабуре у бившем Срезу колашинском“.

Ова радионица је у три извора названа различито: „радионица намјештаја“, како је назива Д. Вучковић, „фабрика намјештаја“, код С. Меденице, и, како смо видјели у поменутом документу, „радионица за производњу столица од савијеног дрвета“. Које је дјелове намјештаја производила та радионица — Д. В. у свом раду „Дрвна индустрија у Црној Гори 1873—1941“, стр. 71) не прецизира, осим да је „израђивала квалитетан али скуп намјештај од тврдог дрвета — букве, јавора и јасена“. Дакле, могла је ова радионица производити и столице које су, ваљда, дио намјештаја. Према томе, мање је важно како назвати ову радионицу када је производила намјештај, а надам се да су у том намјештају биле и столице.

О укупном броју пилана пред други свјетски рат у Црној Гори подаци су различити. Д. Вучковић у поменутом раду (стр. 93) наводи да је 1938. и 1939. године било укупно 12 већих пилана, али не каже колико је било парних и турбинских. С. Меденица, међутим, у раду „Привредни развитак Црне Горе 1918 — 1941“ наводи да је било само пет пилана, а овај број пилана заступљен је и у Статистици индустрије за 1938. годину. Индустријском попису из 1939. и Попису индустрије ФНРЈ у 1945. години. Имајући у обзир све наведене изворе са различитим подацима, одлучио сам се за податак који сам нашао у поменутом документу.

Оспоравајући моју тврдњу да у предратном периоду у Црној Гори ниједна пилана није била оспособљена за прераду букве, Д. В. наводи пилану у Рисну која је радила од 1927. до 1932. и која је углавном „прерађивала букове трупце“.

Када сам извео дату тврдњу, имао сам у виду стање пилана непосредно пред рат. Дакле, стање пилана које су биле активне до 1941. године, а не и пилану која је престала да ради у вријеме економске кризе 1932. Овакву моју констатацију потврђује и Статистички годишњак НР Црне Горе за 1955. годину, гдје се на стр. 123. каже (дати су подаци о експлоатацији шума од 1939—1954) да 1939. године није произведен нити један кубни метар трупаца за резање букве.

Д. Вучковић оспорава и податак о годишњем капацитету пилана поточара који је, како сам написао, износио 100—300 m³ обловине. Податак сам нашао у поменутом документу Завода за привредно планирање НР Црне Горе. Међутим, у напомени

је направљена грешка, па је испало да су то подаци из рада Д. В. Због ових и сличних техничких грешака молим Д. Вучковића да прихвати моје објашњење.

Навео сам, такође, у чланку да сам користио неке податке из објављених извора, а ти се подаци налазе и у једном раду Д. В.

У историјској науци основно је да се прво користе примарни извори, оригинални извори, па тек онда литература. Надам се да Д. Вучковић зна за ово правило, јер је писао и вјероватно још пише текстове из историје своје струке. Осим тога је радио веома дуго у једној научној установи и сарађивао са њеним научним радницима који примјењују ово правило, а одступају од њега једино ако нема примарних извора.

Надам се да ћете ми дати за право да пишем како наука захтијева, а не како би неко желио.

Када сам говорио о значају шумарства у послеријатном социјалистичком развоју Црне Горе, казао сам да је оно стално задовољавало потребе у дрвету и у доба највеће потрошње, када је, заправо, требало обновити и изградити ратом порушену Црну Гору и да је истовремено представљало и главни извозни артикал Црне Горе у периоду 1945—1956. Д. Вучковић примјећује да ова моја тврдња „не одговара правом стању, јер су производи обојене металургије (сировине) били главна извозна роба у 1955. и 1956. години када је вриједност извоза ове гране индустрије била за пет пута већа од извоза шумарства“. Поново за Д. Вучковића не важи опште правило да када у једном периоду, као што је у овом гдје за девет година, од укупно 11, преовлађује у извозу један артикал, каже се да је он био главна извозна роба.

О учешћу шумарства и прераде дрвета у извозу за период од 1947—1954. године послужилимо се констатацијама дра инж. Вељка Мартиновића (аутора на којег се и Д. В. позива) датим у чланку „Извоз производа шумарства и прераде дрвета из Црне Горе 1947—1970. год.“, објављеног у часопису „Пољопривреда и шумарство“ бр. 3—4/1972, стр. 24. Др Мартиновић каже: „Шумарство и индустрија дрвета Црне Горе одиграли су значајну улогу у извозу производа из наше земље. Чак далеко вишу, нарочито у тим првим послеријатним годинама, него што се она може сагледати из расположиве статистичке документације (подвукао Б. М.). Ово због тога што су велике количине шумских сортимената из шума са територије Црне Горе, због лоших саобраћајних услова и неизграђености прерађивачких капацитета, били плављењем и сплаварењем ријекама Таром, Пивом, Лимом, Техотином и Ибром транспортоване до прерађивачких објеката у друга низводна подручја. Дрвнииндустријски производи добијени од ових шумских сортимената добрим дијелом су извозени, тако да се може сматрати да је повећани извоз са појединих других подручја наше земље био омогућен захваљујући шум-

ским сортиментима из шума са територије Црне Горе“ (подвукао Б. М.). Мислим да овоме не треба коментар.

Замјера ми Д. Вучковић и на подацима о произведеним количинама јамског дрвета четинара, стубова за електроводе, целулозног, огревног, тесаног и цијепаног дрвета за период 1947 — 1954. године, па ме исправља и каже: „по Годишњаку (мисли се на Статистички годишњак НР Црне Горе 1955 — напомена Б. М.) њихова укупна дрвна маса износи 276.027 m³, што није тачно, већ по том истом Годишњаку она износи 259.074 m³. Разлика у Вашем рачуну износи 16.953 m³, што морам рећи, јер Ви мене исправљате за много мање разлике.

Када сам говорио о пошумљавању голети добровољним радом чланова Народног фронта, нијесам сматрао потребним да то елаборирам због ограничености обима и садржаја чланка. Из овога што сам рекао може се закључити да је помоћ организације Народног фронта у пошумљавању голети била само један вид помоћи у остваривању предвиђеног пошумљавања. Д. Вучковић каже да је та помоћ Народног фронта била „врло скромна“. Стога пустимо да говоре само неки подаци о учешћу ове најмасовније друштвено-политичке организације у пошумљавању голети.

У периоду обнове 1945—1947. чланови Народног фронта Црне Горе дали су на унапређивању воћарства, сјечи дрва за огреј, *пошумљавању* (подвукао Б. М.) и прављењу кречана 7,553.600 добровољних и бесплатних радних часова у вриједности 111,843.500 динара.* У 1948. години Народни фронт је дао 5,331.561 радни час на пољопривредним пословима, који су обухватили и чишћење шума и пошумљавање голети.** У 1949. години Народни фронт је дао на пошумљавању голети 195.737 радних часова у вриједности 1,957.370 динара. У 1950. ова организација је дала на пошумљавању голети 214.040 радних часова.****

Д. Вучковић сматра да је неразумљив индекс раста физичког обима производње дрвне индустрије у периоду 1947—1956 (база 1939. година = 100) који се у закључном дијелу текста не наводи у цјелини, па Д. В. на основу тога изводи други закључак. И ово је доказ да Д. Вучковић прилази тексту једнострано,

Архив Историјског института Титоград, 1947, несређена грађа, Фонд Народног фронта Црне Горе, Преглед развоја и рада Народног фронта Црне Горе од његовог организационог оформљења до краја 1947. године.

** Исто, несређена грађа, 1948, Фонд Народног фронта Црне Горе, реферат Блажа Јовановића на Другом конгресу Народног фронта Црне Горе, стр. 24.

*** Исто, несређена грађа, 1949, Фонд Народног фронта Црне Горе, Извјештај о раду Народног фронта Црне Горе за 1949. годину.

**** Исто, несређена грађа, 1950, Извјештај о раду Народног фронта Црне Горе за 1950. годину.

не гледајући цјелину, односно оно што је већ неколико реченица прије казано.

На питање Д. Вучковића: Да ли је мој чланак „могао имати потребне елементе за посебни научни рад (. . .), када је материја чланка већ довољно научно истражена и обрађена“ одговорио бих питањем: Да ли овако може резонovati човјек који размишља о науци као општем добру.

Да би цијењени читалац добио одређену представу о мојем чланку, указаћу на неке његове показатеље: од укупно 37 напомена — фуснота, колико их чланак садржи, само се 15 односи на податке који су познати и налазе се у одређеним статистичким извјештајима и научним радовима. Остали подаци су били непознати и налазе се „углавном у рецентним објављеним изворима“ — како се то констатује у краткој анотацији часописа »Аста . . .«, смјештеној испред мојег чланка у том часопису.

И шта да кажемо на крају (јер ово сматрам крајем бар са моје стране)? Случај је свакако поучан и за мене и за мог критичара, јер у науци, као и иначе, савршену цјелину чине савршене појединости — појединости у којима смо (из ових или оних разлога) затајили понегдје и ја и Д. Вучковић. У сваком случају, Д. Вучковићу захваљујем на неколико корисних интервенција.

Бранислав Маровић